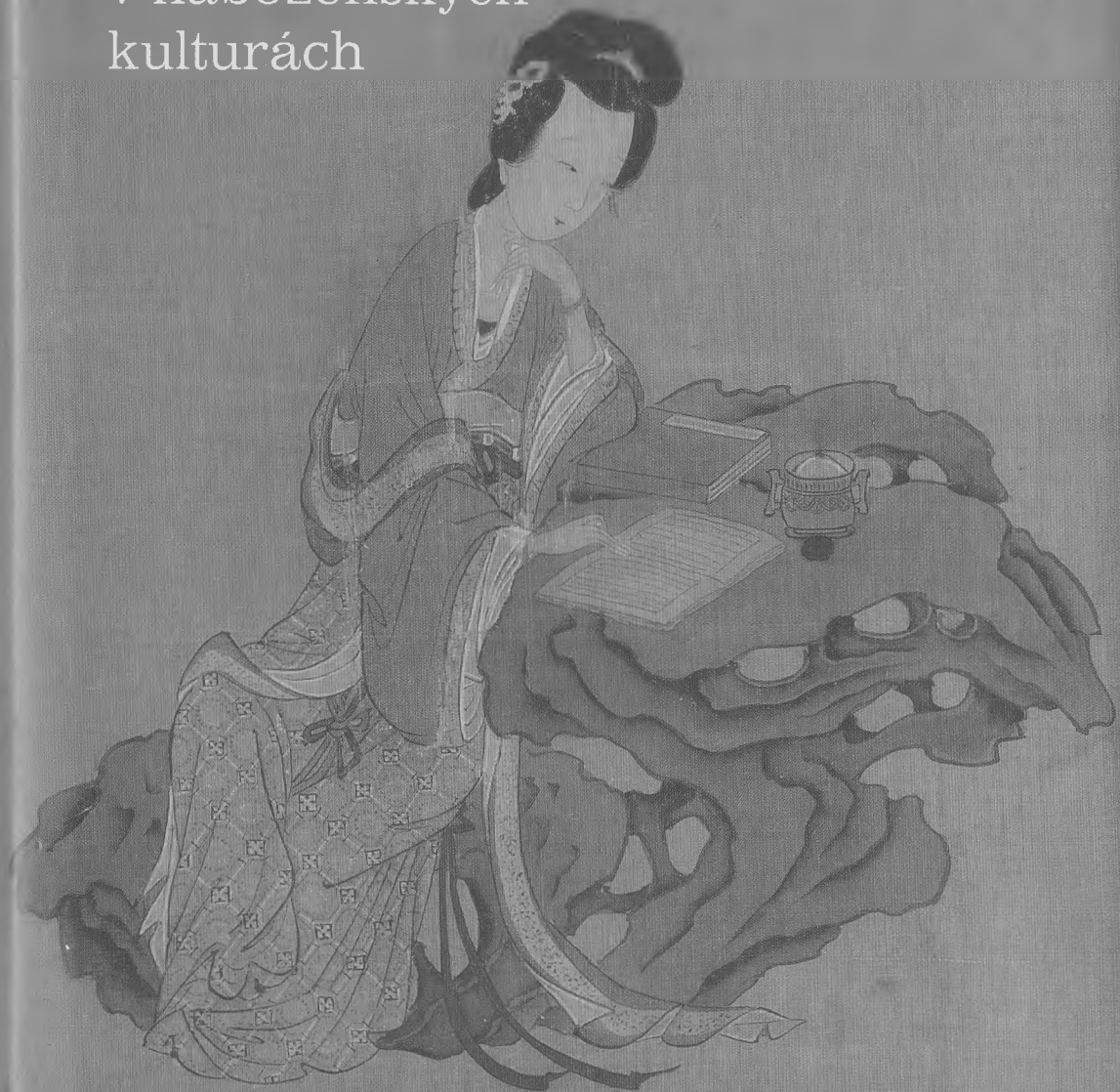

BLANKA KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ A KOL.

Obrazy ženství

v náboženských
kulturách

PASEKA

Křesťanství

(JANA OPOČENSKÁ)

Úvod

Východiskem následujících reflexí je autorčina zakotvenost v křesťanské tradici protestantského typu a v ženském hnutí. Tato pozice eo ipso znamená, že se hledá korelace ježíšovské víry, advokacie plného neokleštěného lidství žen a všech trpících marginalizovaných bytostí, včetně světa přírody. Od otevřených feministicky smýšlejících a křesťansky orientovaných žen a mužů lze čerpat podněty a vizi toho, k čemu je dobré směřovat na domácí půdě.

KŘESŤANSKÉ POJETÍ BOŽSTVÍ Z HLEDISKA GENDERU

Koncem 20. století vyšlo v USA zajímavé experimentální dílo ve třech svazcích, výběr biblických textů – zvláštní lekcionář přeložený do inkluzivní řeči (*An Inclusive Language Lectionary*). Skupina biblických křesťanských odborníků a odbornic jej nabídla církvím k užití v průběhu jednotlivých období církevního roku. Z této práce vyzařuje jasné přesvědčení, že základy židovsko-křesťanské tradice, obsažené v Bibli, dosvědčují jak inkluzivní boží lásku ke všem lidem bez rozdílu, tak i fakt, že biblický Bůh přesahuje kulturní kategorie, vymezující toto Božství jednostranně androcentricky.

Od osmdesátých let 20. století se pojem genderu začal objevovat i v teologických výkladech. Stal se nástrojem, s jehož pomocí se občas analyzuje a kritizuje dosavadní křesťanská teologická tvorba. Androcentrická tendence se neobjevovala jen v bádání o biblických a historických ženských postavách nebo v určení ženských

rolí v církvích. Androcentrické zkresení často zasáhlo samo centrum, řeč o Bohu a k Bohu, a to v biblických překladech z původních jazyků i v liturgické praxi (Bůh jen jako Pán, Panovník, Otec aj.). I na evropské půdě – a v současnosti již celosvětově – se začaly uplatňovat hlasy usilující o transformaci androcentrismu křesťanské tradice.

Významným počinem v tomto směřování je nejnovější překlad celé Bible z původních jazyků do němčiny, vydaný v roce 2006 a nazvaný Bible ve spravedlivé řeči (*Bibel in gerechter Sprache*). Na tomto projektu se podílela skupina biblistek a biblistů, zapálených pro myšlenku spravedlnosti mezi pohlavími pro osoby každého rasového, kulturního a národního pozadí. Usilovali o důslednou překladatelskou inkluzivnost také ve výrazivu, užívaném o biblickém Bohu. Chtěli zapracovat poznatky, vyplývající z židovsko-křesťanského dialogu, probíhajícího na německé půdě. Pro profil celého tohoto převodu je vskutku ústřední, že Božství se nepojmenovává jen jednostranně, s gramaticky mužskými označeními. Důsledně se respektuje vnitrobiblická perspektiva o tom, že Božství existuje mimo polaritu pohlaví (viz Dt 4,15–16; Oz 11,9), přesahuje možnosti lidské řeči. Každé vyjádření o něm je jen pokusem o sdělení nesdělitelného, o přiblížení se tajemné boží skutečnosti. I když většina čtenářů a čtenářek Bible abstraktně ví, že Božství není mužského rodu, přece si je takto ve vnitřních a vnějších obrazech představují. Právě proto, aby se tomu odnaučovali – i v zájmu větší spravedlnosti v mezilidských vztazích –, užívá zmíněný německý překlad v řeči o Božství celé řady vzájemně rovnocenných převodových variant. Bůh je „Věčný, Věčná, Svátý, Svátá, Živý, Živá, Jméno, Otec, Matka, Paní nade vším, Adonaj“.

Životní příběh Ježíše z Nazaretu

Jak lze chápat v této inkluzivní, oba gendery zahrnující perspektivě život a poselství Ježíše Krista podle Nového zákona? Vznik Ježíšova hnutí a tím i skupin mladé křesťanské církve náleží do dějin židovstva 1. století, žijícího pod tvrdou nadvládou římské říše. Je

a užívali ji k obhajobě otroctví, války a útisku žen. Tvrzení, že Bible je bez chyb, lidem brání, aby si uvědomili, že sami mohou a mají vyhodnocovat její dobré a špatné ideje. Podle Lucretie Mott vedle pravé víry existuje víra nepravá, jež zkomoleným náboženským učením obhazuje ve společnosti nespravedlivé jednání vůči některým lidem. Postoje těchto feministek se měnily a vyvíjely. Přečázely od apoloogie křesťanství a Bible k útoku proti nim jakožto primárním nástrojům ženského zotročení. Některé evangelikální feministky (Frances Villard, Anna Howard Shaw) zcela odmítaly ostrou kritiku Bible. Podle nich je křesťanství přední bází ženské rovnosti i mravní nadřazenosti. Milující mateřská identita (*nature*) musí vstoupit do veřejného života, pozvednout jej a očistit.

Mezi radikální feministky patřila Matylda Gage, která později založila vlastní ženskou organizaci (Women's National Liberal Union), a Elisabeth Cady Stanton, iniciátorka zajímavého projektu, tzv. Bible žen (*Women's Bible*. 1895/1898). Je to dvousvazkový komentář ke všem textům Starého a Nového zákona, které jsou důležité pro ženy, vytvořený dvacetičlennou mezinárodní ženskou komisí. Většinu výkladů napsala E. Stanton. Oceňovala zvěst Gn 1,26–28 o rovnosti žen v božím obrazu. Ježíš byl egalitární a ve své době radikální; jeho pohled zachycuje Ga 3,28. Podle E. Stanton křesťanství – a Bible jako jeho základ – se musí změnit v nové racionální náboženství, více se shodující s přírodními zákony a společenským pokrokem, aby se zrodila spravedlivější společnost (Ruether 1998, s. 174–176).

Závěry studie Rosemary Ruether o feminismu 19. století zajímavě osvětlují i vývoj, ke kterému došlo ve 20. století, v tzv. druhé vlně ženského hnutí: „Americký feminismus pozdního 19. století předkládal protichůdnou směs argumentů o rodu (*gender*) a náboženství. Pro některé bylo křesťanství základem ženské emancipace, zatímco pro jiné bylo nereformovatelně patriarchální a musí je ignorovat všichni, kdo doufají v reálnou rovnost žen s muži. Některé feministky se držely přesvědčení o základní podobnosti (*likeness*) mužů a žen jakožto základu ženské rovnosti, zatímco jiné kombinovaly nároky na rovnost s přesvědčením o ženské nadřazenosti. Některé

feministky spojovaly ženskou emancipaci s milenaristickou vizí, ve které budou překonány všechny formy zla, zatímco jiné hledaly strategičtější pohled, aby pro ženy střední vrstvy získaly vstup do stejných politických, ekonomických a vzdělávacích práv, jako mají muži v jejich rodinách. Akceptovaly vyloučení Afroameričanů z volebního práva a nepřátelství vůči přistěhovalcům. Všechny tyto dvojznačnosti a konflikty o cílech a základech ženských práv se vrátí v nové podobě ve znovuzrození feminismu v šedesátých letech 20. století.“ (Ruether 1998, s. 176–177)

PŘELOM VE 20. STOLETÍ: TRADICE A FENOMÉN FEMINISTICKÝCH TEOLOGÍ

Pod vlivem druhé vlny sekulárního ženského hnutí začaly vznikat ve druhé polovině 20. století feministické teologie. Jsou částí hnutí žen a vděčí mu za cenné podněty. Od tradičních teologií ve světových náboženstvích je odlišuje pozornost a respekt k osobnostem žen a advokacie jejich osobního a pospolitého dobra. Nejde o žádný výlučně křesťanský projekt, ale křesťanské teoložky se na něm od začátku podílejí. Nové počiny v myšlení a praxi lze adekvátně pochopit jen na pozadí skutečností, které jim předcházely. Proto je nezbytné před stručným pojednáním o feministické teologii alespoň načrtnout obrysy soudobého tradičního obrazu ženství ve dvou hlavních křesťanských seskupeních – v římském katolicismu a v protestantismu.

Moderní římskokatolický katechismus zdůrazňuje boží stvoření muže a ženy „v dokonalé rovnosti“. Oba rody mají přímo od Stvořitele „nezcizitelnou důstojnost“. Boží vůli je rovnost a diference obou pohlaví (Chapman 1994, s. 84, 422). Tato premisa např. dovoluje setrvávat v dlouhé tradici svěřující kněžský úřad jen pokřtěným mužům. Teprve v kontextu II. vatikánského koncilu (1962–1965) se začala v katolické církvi veřejně ozývat kritika vyloučení žen z úřadů svěcení jakožto doklad závažné diskriminace žen. Učitelství úřad na ni reagoval řadou dalších prohlášení proti ordinaci žen, a to za pontifikátu Pavla VI. i Jana Pavla II.

Jaké se uvádějí argumenty? Ježíš nepovolal mezi dvanáct apoštolů žádnou ženu a apoštolská církev mu v tom zůstala věrná. Krista jako muže v jeho funkcích může reprezentovat zase jen muž. Rostoucí počet členů církve nepřijímá vyloučení žen z kněžství úplně pasivně. Některé katolické teoložky a teologové poukazují na skutečnost, že zákaz ženských kněží nelze zdůvodnit ani biblicky, ani z vývoje úřadů v mladé církvi.

V roce 1996 vznikla mezinárodní organizace nazvaná Ordinace žen po celém světě (Women's Ordination Worldwide - WOW). Podporuje studijně připravené kompetentní ženy v jejich snaze dosáhnout kněžského svěcení. V této organizaci se stále tu a tam ozývá volání, aby se o problému vedla kontinuální diskuse. Některé rebelující ženy se již daly ordinovat a riskovaly vyloučení z většinové církve.

Na protestantské straně, kde žádný centrální autoritativní učitelský úřad neexistuje, formuloval před více než padesáti lety tradiční a doposud alespoň částečně vlivnou perspektivu významný švýcarský teolog Karl Barth. Zastává obnovenou kalvinistickou teologii stvořitelských řádů. Zdůrazňuje, že žádný rod (gender) není méněcenný. Přitom však setrvává při pevně daných sociálních rolích. Muž je „A“, je první, žena je „B“, je druhá. To znamená předcházení a následování, nadřazení a subordinaci. V tomto vztahu nemůže existovat žádná vzájemná výměna. Oba musí stát na svém místě (Barth 1951, s. 127–269). V protestantských oblastech takový přístup k problematice žen a mužů nebyl a není přijímán nekriticky a bez diskuse. Protože odpovídá zžitému biblicistickému, zjednodušujícímu chápání, je svůdný a stále latentně působí. Na oblast duchoven-ské služby žen v církvích reformačního typu má ovšem vliv nepřímý a nereflektovaný.

Od poloviny 20. století stoupá počet protestantských církví, které praktikují ordinaci žen. Tato skutečnost eo ipso neznamená, že by se v nich stávala samozřejmostí rovnost pohlaví nebo všeobecné kněžství. Vůči ženám se stále ještě uplatňují stereotypní očekávání tradičních rolí, a proto se relativně pomalu dostávají do vedoucích pozic. Zůstává otevřeným problémem, jak dalece jsou brány vážně jejich teologické perspektivy a praktické životní zkušenosti. Jen ve

snaze o obapolnou otevřenost a v ochotě ke změnám mohou ztráct důvěryhodnost a platnost antikvované obrazy ženství a mužství. Boží inkarnace v Kristu k tomu nabízí svůj potenciál.

Předkládám malou ukázkou z reality křesťanského feminismu na africkém kontinentu. V postkoloniální Africe šedesátých let 20. století se objevily známky nového afrického teologického myšlení. Jeho představitelé a představitelky vede snaha osvobodit vlastní kulturu od znevažování a ukázat, že obsahuje pozitivní duchovní hodnoty. Programem je inkulturace a osvobození, tedy snaha vtělit křesťanství do africké kultury a přetvořit ji, pokud obsahuje aspekty útisku. Na tomto programu se podílejí také africké feministické teoložky. Zvláštní pozornost věnují ženám a genderové nespravedlnosti. Odmítají ideologické tvrzení, že pro Afriku není feminismus relevantní. Na základě vlastních detailních rozborů a zkušeností tyto ženy prokazují, že feministický cíl – ukončení marginalizace žen – je na jejich kontinentu velmi aktuální a palčivé téma. Ostře kritizují křesťanství, reprezentované v Africe západními církvemi, protože málo přispívá k překonání sexismu, a to jak v církevních pospolitostech, tak na sekulární půdě. S odkazem na biblické učení a na boží vůli se často posvěcuje domácí patriarchalismus. Africké křesťanské feministické teoložky zastávají mínění, že mají suverénní právo vyhodnocovat jednotlivé prvky přejímané z tradičních kultur, z křesťanství a ze západního sekulárního ženského hnutí a říci, které podporují a které brzdí rozvoj žen v afrických zemích. Věří, že Kristus je na jejich straně proti všem podobám útisku. Jejich christologie není výlučná. Vedle Ježíšova životního příběhu se vysoce cení příběhy vůdčích ženských osobností minulosti, jež pro své komunity podstoupily zachraňující riziko.

Významná ekumenická teoložka Mercy Amba Oduyoye z Ghany píše: „Potřebujeme nový mýtus o tom, jak se stávat lidmi... Mýtus, který se soustřeďuje na lidskou vzájemnou spojitost (*interconnectedness*). Mýty o lidské spojitosti musí obrážet naši novou vizi Země jako domova pro jednu lidskou rasu, spojenou jednotou a stejné hodnoty. Musíme rozpoznávat, že sociální struktury vytvářejí lidé, a proto se mohou reorganizovat, promíchat nebo opouštět, jestliže se staly dis-

funkčními... I cenné elementy v každé kultuře musí každá nová generace znovu vyhodnocovat a vědomě přijímat. Materství, spíš než rodičovství, bylo naší normou. A přece velké dávky mateřské péče dokončily náš úlet do patriarchy. V akanské kultuře naše mateřská péče zabránila mužům, aby viděli naše skutečné poranění.“ (Oduyoye 1995, s. 8, 13, 214; Ruether 1998, s. 254–262)

Feministická teologie je svou podstatou pluralitní, žádný ideologický monolit. Vždy vyrůstá z určitého místního kontextu a zápasu. Jako věda se na křesťanské půdě začala rozvíjet ve 20. století ve Spojených státech. V šedesátých letech se objevily první koryfejky v západní Evropě. Od devadesátých let 20. století se k této reflexi, praxi a hnutí hlásí ženy v Africe, Asii, Latinské Americe, na Pacifických ostrovech a ve střední Evropě. Jedna z prvních evropských průkopnic, norská badatelka Kari Elisabeth Børresen, výstižně charakterizuje feministickou teologii jako „epistemologickou revoluci“. Je podle ní projevem kolapsu a transformace teologického androcentrismu, významově srovnatelná s pádem geocentrismu za Koperníka a antropocentrismu po Darwinovi.³

Feministická teologie je fenomén interdisciplinární, interkonfesijní, interreligiozní, internacionální a interkontinentální.⁴ Existuje jen v plurálu. Neomezuje se jen na jedno pohlaví. Samozřejmě se přijímá spolupráce feministicky smýšlejících mužů. Vedle rovného postavení žen a mužů v oblasti právní, sociální a náboženské je cílem celková postupná změna rozmanitých struktur, které charakterizuje nadřazenost a androcentrismus v myšlení a slovním projevu. Ženy přicházejí v teologii ke slovu v unikátní době. Ukazuje se, že historické systémy nadvlády, po tisíciletí budované a nábožensky ratifikované, nejsou pro budoucnost schůdné. Feministická křesťanská teoložka Ivone Gebara z Brazílie soudí, že teď musí teoložky překonat nesmělost a musí klást monumentálním autoritativním teologickým systémům otázky vyplývající z obhajoby každodenního života. Teologicky pracují a život oslavují uprostřed hluku a odpadků. Spiritualita je pro ně způsobem života, konkrétní cestou Ježíšova následování.

Každodennost (*dayliness*), každodenní všední život, přežití, vzájemnost, nové pochopení tělesnosti, sexuality a spirituality – to jsou

významná a aktuální témata v teologii žen. Denní život se všemi starostmi, radostmi, úkoly a dary je místem, na kterém s lidmi komunikuje Bůh. To, co je Sváté, lze nalézt v tom, co je každodenní. Transcendence a Božství existují v imanenci, v pozemském, každodenním a běžném dění.

V životě všech, ale snad především žen, zůstává mnoho z těchto skutečností nevnímáno a nevyjádřeno. Feministická teorie uvádí do povědomí, pojmenovává a nově hodnotí činnosti zdánlivě málo zajímavé a tradičně podceňované, stále se opakující, které představují velkou část naší životní skutečnosti: úklid, vaření, ukládání dítěte, různé studijní přípravy atd. Tyto úkony udržují život. Ve starém hodnotovém systému se pokládaly za banální, vedlejší věci, většinou jen za péči o „tělo“. Rodící kultura žen jim dává nové místo pomocí metody detrivialisace (*Enttrivialisierung*; Praetorius 1995, s. 58–65).

Domácí práce jako každodenně se opakující péče o neodsunovatelné lidské potřeby je většinou bezprostředně sociální činnost. Dělán ji pro sebe a pro druhé. Je smysluplná. Úklid mého bezprostředního okolí je manuální činnost, kterou mohou doprovázet a podporovat myšlenkové a emoční očištné procesy. Uklízím a přitom přemýšlím, utřídí si svůj život. Domácí práci je nutno spravedlivě rozdělit mezi oba partnery a celé rodinné společenství. Když se to daří, pak zdánlivě nekonečná domácí práce je ohraničená, má své meze a vzniká prostor pro působení mimo okruh domácnosti, pro práci pro celek, pro obec. Kdo má možnost spolupůsobit v péči o celek, netočí se v domácí práci slepě v kruhu. Když je domácí práce rozdělena, stává se vzájemnou službou, vzájemností. Práci konanou mimo dům je třeba odmytizovat, tj. osvobodit z mýtu mnohem větší důležitosti a vznešenosti.

Vzájemnost je ve feministické teologické etice centrální hodnota. Emancipace individua se stala ústředním bodem moderny. Aspirace mužů a žen, především se stát autonomními osobami s určitými právy a povinnostmi, byly a jsou oprávněné. Nedochází však v současné euroamerické civilizaci až k extrémnímu důrazu na individuum? Feministická teologie zdůrazňuje velký význam vztahů a vzájemnou propojenost všeho života. Vnímat spojitost je první důležitý

krok, začátek. Vztahy vyžadují práci a stálé úsilí o pozitivní změny. Vzájemnost – dobrý, vzájemný vztah – je proces. Nikdy není něčím hotovým nebo snadným. Vyžaduje stálou receptivitu a iniciativnost. I v dobrých vzájemných vztazích bývá dost napětí a neklidu. Pro dobré přežití všech a všeho není pravděpodobně nic důležitějšího než žít v makrokosmu vztahů (např. v oblasti mezinárodních vztahů nebo v ekologické oblasti) i v mikrokosmu vztahů (v partnerství, manželství a v rodině) sounáležitě. Mluví se o „etice vzájemnosti“. (Praetorius 1995, s. 178) Jsme částí velkého společenství života, úžasné sítě s mnoha nejrůznějšími lidmi a dalšími tvory. V tom všem a mezi tím vším působí tvořivá Síla, moc vzájemnosti. Vzájemnost, opak hierarchického vztahu nadvlády, je proces dávání a přijímání, vzájemného nesení břemen a sdílení životních radostí. Je v něm prostor pro svobodu a službu. Službu – ač se zdá demokratickému uvažování vzdálená – je třeba rehabilitovat (Klímová 2006, s. 18).

V této myšlenkové souvislosti se setkáváme s takřčeným zeleným feminismem, s ekologickou spiritualitou. Žije „v úžasu a obdivu nad jednotou a solidaritou všeho života“. (Halkes 1991, s. 124) Když potvrzujeme spojitost všeho, vnímáme milující božskou Přítomnost, která zachovává stvoření, a zároveň si uvědomujeme hlubokou rozdrobenost našeho světa. Když jsme přesvědčeni, že vztahy jsou centrální, stáváme se senzitivnějšími pro všechny podoby života a pro jednání, která souvztažnost popírají, násilím ji ničí nebo předstírají oddělení. Zlo není ničím fatálním. Existuje možnost začít znovu. Ve vztazích se všichni proviňujeme – někdy víc a někdy méně drasticky. Zůstáváme si dlužni potřebnou podporu a solidaritu. V takových okamžicích potřebujeme, aby nám druzí pomohli selhání si uvědomit. Zrady vztahů mají závažné důsledky. Možnost změny trvá. A co změnu navozuje? „Křesťanská pravice a také většina nás se prostě mylí v tom, jaký druh moci mění svět. Ne síla zbrání, trestání nebo peněz, ale spíše síla radikální lásky, vzájemnost, Bůh.“ (Heyward 1999, s. 111)

Pochopení tělesnosti: tělo – fyzická, materiální dimenze naší existence – vytváří spolu s duší nebo duchem lidskou osobnost. Podle židovské a křesťanské tradice je tělo stvořeno Bohem. Je „dobré“.

Pod vlivem řeckého dualistického myšlení se začalo tělo v západním křesťanství považovat ve srovnání s nehmotnou duší za méněcenné. Elementy odporu a nedůvěry vůči tělu byly v křesťanství stále přítomny, a když ne zjevně, tedy skrytě.

V dějinách kultury a náboženství se ženy tradičně spojovaly s tělem. Biologické procesy (menstruace, těhotenství, kojení) vedly k tomu, že ženy byly definovány jako „tělesnější“ než muži. Tělo se mylně pokládalo za nižší část lidství, náchylnou k hříchu. V důsledku toho ženy sdílely útoky tradiční nevěle a nenávisti vůči tělu.

Feministické teoložky zdůrazňují rehabilitaci tělesnosti. Je třeba tělo respektovat, učit se mu rozumět a osvobozovat je z jeho špatné pověsti. Snad každý člověk prožívá okamžiky odcizení od svého těla, kdy se za své tělo stydí. Tato skutečnost nemůže však vztah k tělu určovat. Tělo není jen nástroj umožňující pracovní výkon nebo nástroj k docílení potěšení či uvolnění v sexuálním styku. I tělo nemocné a stárnoucí je dobré. Je třeba je přijímat a jeho varování vnímat jako moudrost, nepohlížet na něj jako na zradu našich plánů.

Všechno poznání, včetně mravního poznání, je zprostředkováno tělem. Svět známe a hodnotíme prostřednictvím schopnosti dotýkat se, slyšet a vidět. Cítění, cit je tělesná schopnost, která prostředkuje spojení se světem. Jestliže je poškozeno nebo přerušeno cítění, je oslabena i racionalita, síla přiměřeně svět hodnotit. Mnoho lidí žije natolik jen ve svých hlavách, že už necítí spojení s jinými živými tvory. Proč vzrůstá násilí, krutost, neúcta ke stáří a devastace přírody? Z oblasti feministické etiky zní následující odpověď: jednou z hlavních příčin mravní necitlivosti je přerušeno spojení s vlastním tělem. Tělo, to jsme my sami. Nemáme tělo, my jsme tělo. Všechna těla mají svou důstojnost.

Jak je možná válka a vůbec vražda, znásilnění, incest nebo rasistický útok? Dualistické schéma vede mysl, aby se aktem logiky a vůle oddělila od druhého člověka, aby si ho zpředměnila. Tělo s neotupeným cítěním má vlastní logiku, která bývá bližší spravedlnosti než odcizený rozum. Žít vědomě ve vlastním těle, přijímat je a respektovat vlastní cítění – to vše patří mezi předpoklady eticky odpovědného života. Tělesná integrita je ve feminismu všech směrů a za

měření centrální otázkou. Ženy mají právo kontrolovat svá těla, radovat se ze sexuální důvěrnosti a být svobodné od sexuálního znepekujování a násilí.

Sexualita je „řeč těla“ orientovaná vstříc radosti. Není-li komplikovaná mocenskými vztahy, stává se výrazem něžné senzualnosti. Tak zvaná sexuální revoluce 20. století měla nejprve jednoznačně mužské ražení a v druhé fázi se komercializovala. V sexualitě je pro ženy obsažena jistá ambivalence: naplnění přání a úzkostná obrana. Vztahy se stávají stále křehčími. Sexuální láska se často romantizuje jako něco jen léčivého, jako místo, kam nezasahuje ani trh, ani stres.

Problematika sexuální orientace nepatřila mezi priority biblických autorů a autorek; mezi 31 173 biblickými verši jen 12 zmiňuje nějakou podobu homosexuálního jednání. Složitost problému sexuální orientace nebyla v biblických dobách známa, a proto ptát se na něj Bible je anachronismus. Historická kritika prokazuje, že chtít odvozovat přímo z biblických textů mravní normy je věci nepřiměřené (srov. instituci otroctví nebo monarchie).

Heterosexualita a homosexualita nejsou neslučitelné protiklady. Stávají se jimi tehdy, když se heterosexualita – tj. výlučná vztažnost žen k mužům a mužů k ženám – charakterizuje jako norma absolutní povahy. Feministické teoložky a teologové lesbické ženy a gaye plně respektují. Se souhlasem se přijímá jejich snaha o to, aby židovství a křesťanství výrazněji než dosud povzbuzovalo kvalifikované kandidáty a kandidátky z řad lesbických žen a gayů, aby byli ordinováni k církevní službě a aby se dál promýšlela a prohlubovala teologie vztahu, ve které se přátelská a věrná podpora stává normou pro všechny partnery bez ohledu na sexuální orientaci.

V novém etickém diskurzu nastala změna v kladení hlavních morálních otázek. Dříve se předpokládal pevný řád, a proto základní otázka zněla: co mám dělat? V současné postmoderní atmosféře se klade otázka: co mohu dělat? Důležitý je rozhovor a společné hledání odpovědi. Co je tím podstatným?

- 1) Pro oblast sexuality platí stejné normy a hodnoty jako pro celý lidský život: zachovávání lidské důstojnosti a odmítání násilí.

- 2) Neexistuje jen genitální sexualita. Sexualita zahrnuje širokou životní oblast. Patří k základní lidské výbavě, včetně struktury mozku, a proto ovlivňuje vztah k jiným lidem, patří k uspořádání vlastního života a k pochopení okolního světa.
- 3) Sexualita není zboží. Není na prodej. Nelze ji užívat jako odměny. Nemůže se směňovat za příchýlnost, něžnost a lásku.
- 4) Sexualita není mocenský prostředek. Její nejhorší perverzí je sexuální vykořisťování v nejužších vztazích nebo v sex-turismu.
- 5) Sexualita není druh sportu. Nedá se spojovat jen s mládím, výkonem, tréninkem a férovou hrou.
- 6) Sexualita je dar a tajemství.

Pokládám za výstižné, když se pojednání o sexualitě dotahuje k ústřednímu křesťanskému bodu – k inkarnaci, k víře, že Bůh se stává tělem. „Inkarnace“ by se mohla stát novým slovem, v němž by se spojovala tělesnost a sexualita, rozkoš a láska, tělo a duch (Gössmann et al. 2002, s. 508–509; Russel – Clarkson 1996, s. 258).

Feministické teologie odrážejí zápas žen o vlastní spiritualitu. Tradičně se spiritualitou rozumí modlitební život, meditace a liturgie – postoj čekání na Boha. V řadě tradic se spiritualita spojovala s životem řádových komunit, jež se oddělovaly od každodenního života s jeho konfliktními požadavky. Mimo to vždycky také existovaly pokusy spirituálně žít uprostřed světa a jeho zápasů – obdržet energii a inspiraci pro život, který klade odpor silám smrti a těm, kdo jim slouží. O takovou spiritualitu, která znovu ožila v současném ekumenickém hnutí, stojí teoložky. V pojmu spiritualita zaznívá latinské slovo spiritus (duch), teď se však neuvažuje o duchu, odtrženém od těla. Věříme, že boží duch je síla, která spojuje vnější a vnitřní skutečnost, která spojuje lidi mezi sebou a s přírodou. Duch a tělo jsou v živém procesu, ne v dualistickém protikladu. Duch se praktikuje. Spirituálně žít znamená sebepřesahovat a vědomě žít ve vztazích. Takto chápaná spiritualita zahrnuje celek života, včetně sexuality.

ZÁVĚREM

Obraz ženství v křesťanství? Nutně by byl zkreslený, kdyby nezahrnoval víc než perspektivu křesťanských mužů v minulosti a přítomnosti. Současná „epistemologická revoluce“ se projevuje i ve faktu prosazujícího se vědomí: je nezbytné zkoumat existující vztahy mužů a žen, myšlení žen o těchto vztazích a vlastní sebeobraz žen. Studie je malým příspěvkem k naznačenému úkolu.

POZNÁMKY

- 1 O biblickém základu mariologie, o mariologických dogmatech a o Marii v umění přehledně informují statě v obou vydáních *Wörterbuch der Feministischen Theologie* a v *Dictionary of Feminist Theologies*.
- 2 Přehled bádání o pronásledování čarodějnic podávají obě vydání slovníku *Wörterbuch der Feministischen Theologie* a *Dictionary of Feminist Theologies*. Připojena je také novější bibliografie.
- 3 O tomto tématu Børresen psala a nedávno i přednášela na konferenci Evropské společnosti žen pro teologické bádání (ESWTR) konané v Budapešti v roce 2005. Probudila u účastnic živý zájem o věc.
- 4 Podrobně a přehledně informují o rozvoji, programu a tématech feministických teologií slovníky *Wörterbuch der Feministischen Theologie* (I. a II. vydání), kde je obsažen i sumář specifických obsahů a důrazů teoložek z tzv. třetího světa, a *Dictionary of Feminist Theologies*. Pro základní orientaci ve feministické teologii v češtině odkazují na *Blackwellovu encyklopedii moderního křesťanského myšlení* (heslo Feministická teologie), Návrat domů, Praha 2001; Opočenská, Jana: *Zpovzdálí se dívaly také ženy. Výzva feministické teologie*. Kalich, Praha 1995.